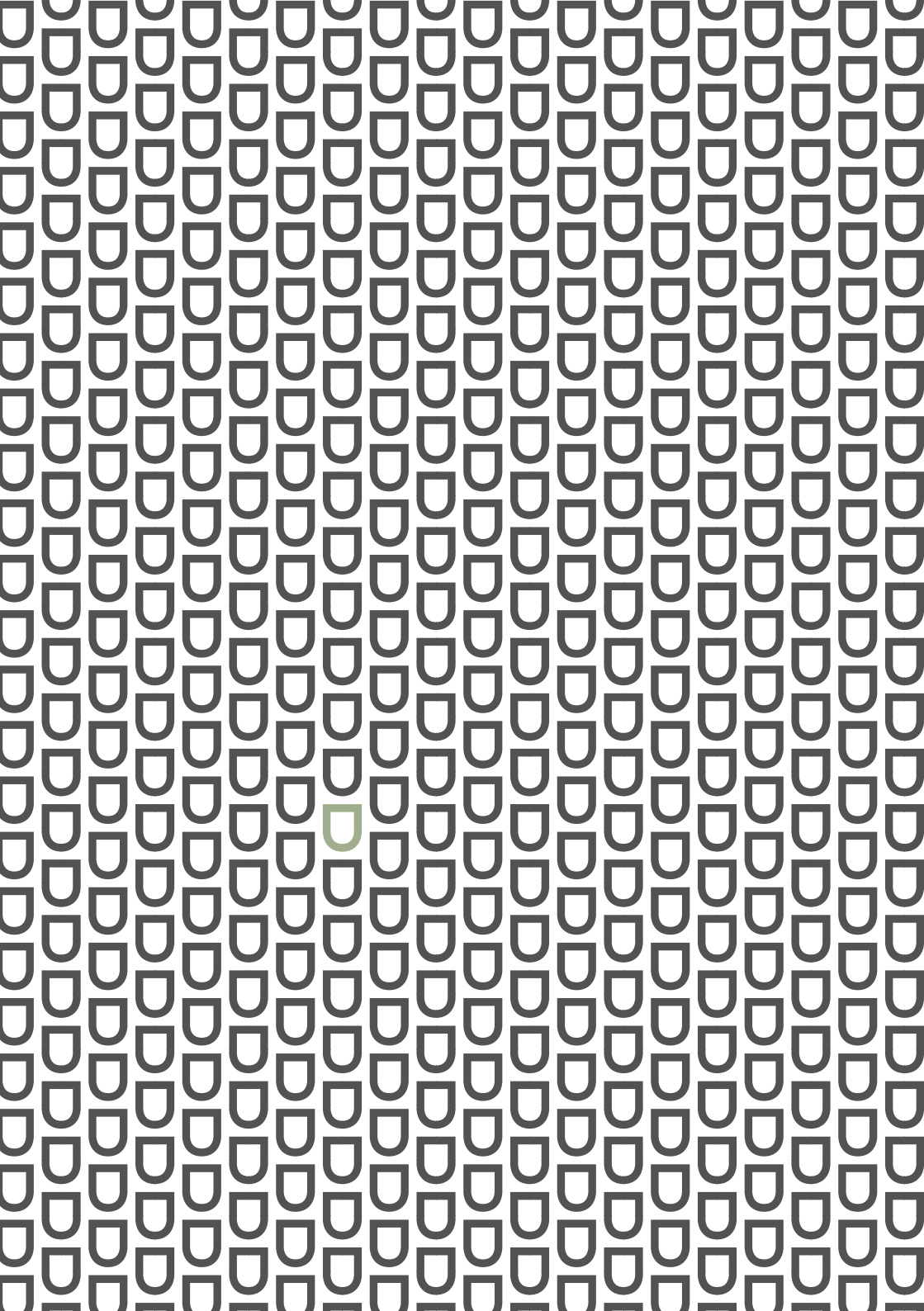

HELDEN VAN
GORKUM

IN DE TIJD MET
EN HELDEN VE
ERLEDEN VAN R
VROEGER WAS

HET VERHAAL VAN DE PLEK

INHOUDS- OPGAVE

- 4** **VOORWOORD**
HELD OVER VROEGER
- 6** **BUREAUONDERZOEK**
WAAROM WE ZIJN GAAN GRAVEN?
- 8** **OPGRAVINGEN**
EN WAT IS ER DAN GEVONDEN?
- 10** ONDER HELDEN VAN GORKUM
LIGT EEN RESTANT VAN DE STADSMUUR
- 14** HET BAGIJNHOF EN HET KLOOSTER
- 16** TIJD OM OP ONDERZOEK TE GAAN
- 18** BINNENPLAATS MET WATERPUT
- 20** WEINIG RESTEN VAN DE BEGRAAFPLAATS
- 22** STANDERDMOLEN NEEMT PLAATS KLOOSTER IN
- 24** NIEUWE VESTING,
GROTERE STAD ÉN RUIMTE VOOR PRODUCTIE

VOORWOORD

HELD OVER VROEGER

**De historie van Helden van Gorkum gaat eeuwen terug.
Voordat jij hier nieuwe geschiedenis gaat schrijven,
nemen we je graag even mee terug in de tijd.**

Archeoloog Koert Salomons en zijn collega's van Hollandia archeologen troffen een - voor Gorichemse begrippen - bijzondere archeologische vindplaats aan op de plek waar jij komt te wonen. Een samenvatting van zijn

onderzoek hebben wij in dit boekje gevat.

We wensen je veel leesplezier en danken Koert voor de manier waarop hij met passie voor zijn vak alles met ons deelde.

A black and white photograph of an archaeological excavation site. In the foreground, a worker in an orange high-visibility vest and a hard hat is using a shovel to dig. A wheelbarrow is nearby. In the background, another worker is visible, and a small white table stands on a raised platform. The ground is uneven with exposed stone foundations and muddy areas.

“Aan de archeologische vindplaats aan de Bagijnenwalstraat zal ik later waarschijnlijk vaak terugdenken”

**ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK
RIEP NIEUWE VRAGEN OP**

WAAROM WE ZIJN GAAN GRAVEN?

Als je straks tussen de nieuwe huizen aan de Lindeboom en Bagijnenwalstraat loopt, is bijna niet voor te stellen dat op deze plek honderden jaren geleden al geleefd werd. Toch is het zo en dat vermoedden we al toen we deze ontwikkeling startten. Dus werd Koert en zijn team gevraagd om de historie van deze nieuwbouwlocatie bloot te leggen.

HET BEGIN

In het gebied tussen de Bagijnenwalstraat en de Lindeboom kunnen overblijfselen van de stadsmuur met toren, stadsgracht, een begijnhof, een pesthuis en een begraafplaats in de ondergrond bewaard zijn gebleven. In 2008 werd een beknopte bureaustudie gedaan en zijn grondboringen gezet om een beeld te krijgen van de ondergrond.

Ook werd vanwege de archeologische verwachting de sloop van de voormalige woningen langs de

Bagijnenwalstraat en de Lindeboom begeleid. Alles om ervoor te zorgen dat het bodemarchief bij nieuwbouw niet wordt aangetast. Toen al werd duidelijk dat er muurresten uit de late middeleeuwen (1050-1500 n. Chr.) of begin van de nieuwe tijd (1500-1950 n. Chr.) onder de grond lagen. Door de economische crisis werden de plannen voor de nieuwbouw en het onderzoek tijdelijk stopgezet. In mei 2019 hervatten de archeologen het onderzoek met de aanleg van vier kijkgaten rond de plek van de nieuwbouw.

"Door op diverse plaatsen kijkgaten te graven, konden we bepalen of de vindplaats het bewaren waard was. Ook werd onderzocht of de eerdere nieuwbouw oudere sporen en vondsten had aangetast."

CONCLUSIE

Wat bleek? Ter hoogte van de voormalige 20e-eeuwse bebouwing was de ondergrond inderdaad door bouw en sloop van de voormalige bebouwing vergraven. Gelukkig was nog niet alles verdwenen. Tijdens het proefsleuvenonderzoek herkenden de archeologen ten minste zeven structuren: de stadsmuur, vier woonhuizen (pesthuis niet uitgesloten), een kademuur en de gedempte stadsgracht. Ook werd in het noordelijk deel de ligging van een leerlooierij bepaald.

DAT ROEPT VRAGEN OP

De woningen konden in verband gebracht worden met een klooster dat in de volksmond het begijnhof wordt genoemd. Hoe dit klooster er precies uitzag, is niet bekend. Het is daarom niet duidelijk of het klooster aangelegd is op basis van een vooraf opgesteld plan, of dat het klooster een samenvoeging is van bestaande (begijn)woningen. Ook over de ontwikkeling van de laatmiddeleeuwse verdedigingsmuur rondom de stad bestond eveneens geen eenduidig beeld.

DIT KRIJGT EEN VERVOLG

Kortom, er was voldoende aanleiding om deze vindplaats nader te bestuderen. In juni 2020 heeft Hollandia archeologen deze laatste fase van het archeologisch onderzoek aan de Bagijnenwalstraat uitgevoerd.

WONEN OP HISTORISCHE GROND

Niet alleen heeft het archeologisch onderzoek een bijzonder verhaal opgeleverd. De fysieke resten van het

kloosterterrein en de laatmiddeleeuwse stadsverdediging zijn afgedekt en zijn in de ondergrond bewaard gebleven. De toekomstige bewoners van de Helden van Gorkum kunnen daardoor vertellen dat het klooster en de stadsmuur gewoon nog onder hun voeten liggen.

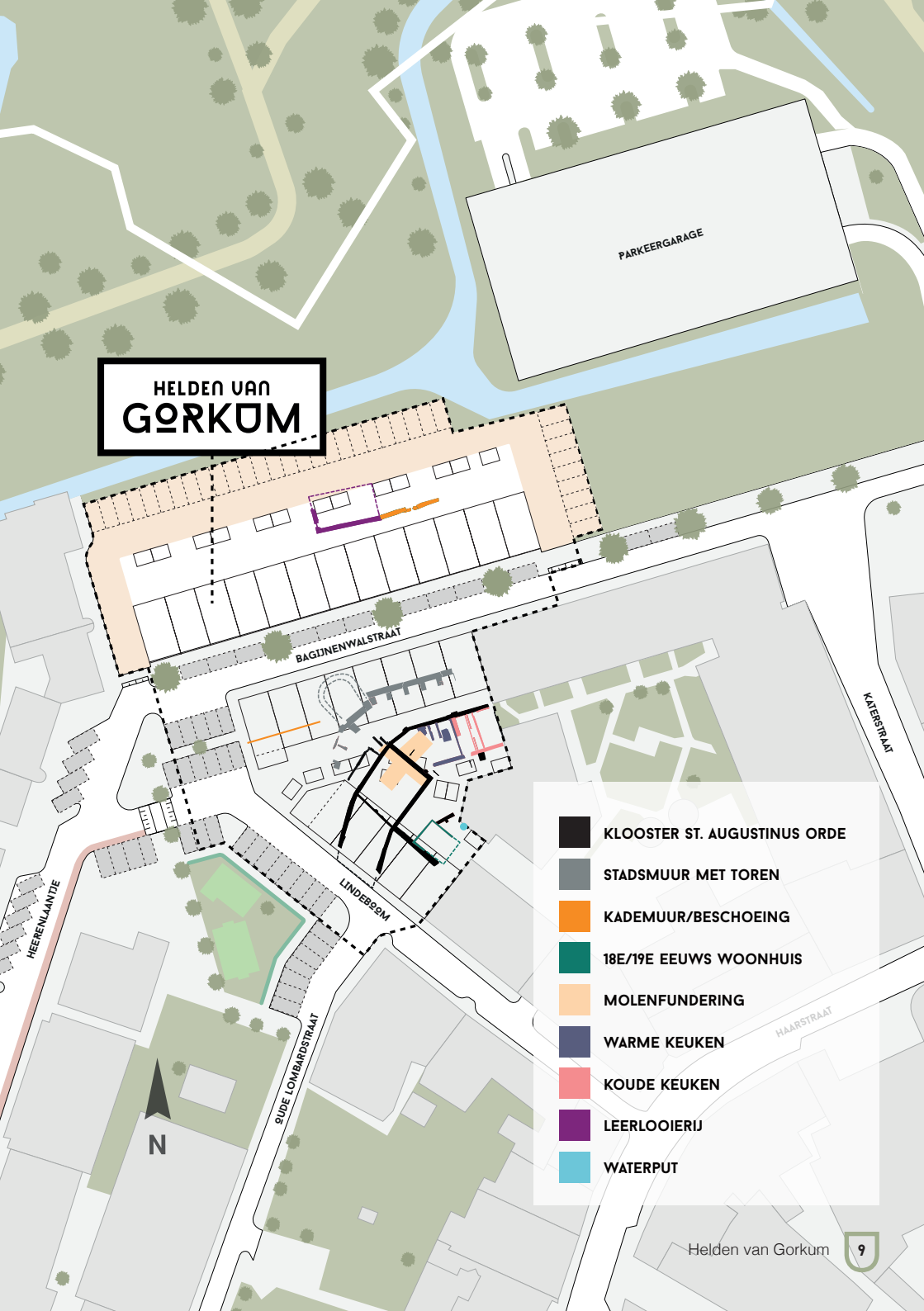
A stylized map of Gorinchem, showing a blue river, green fields with trees, and grey buildings.

OPGRAVINGEN

EN WAT IS ER DAN GEVONDEN?

Nu je weet hoe het proces rondom de opgravingen verlopen is, ben je vast nieuwsgierig wat er dan zoal gevonden is. Dat vertellen we je met plezier. Want door het werk van de archeologen is er nog meer over de historie van Gorinchem bekend geworden en dat delen we graag met jou!

HELDEN VAN GORKUM

KLOOSTER ST. AUGUSTINUS ORDE

STADSMUUR MET TOREN

KADEMUUR/BESCHOEING

18E/19E EEUWS WOONHUIS

MOLENFUNDERING

WARME KEUKEN

KOUDE KEUKEN

LEERLOOIERIJ

WATERPUT

ONDERHELDEN VAN GORKUM

LIGT EEN RESTANT VAN DE STADSMUUR

Waar straks de 8 eengezinswoningen aan de Bagijnenwalstraat staan, is een deel van de fundering van de stadsmuur aangetroffen. De stadsmuur lag ongeveer in het midden van het bouwblok en boog af naar het zuidwesten richting de Oude Lombardstraat en basisschool De Tweemaster. Op de plaats waar de stadsmuur afboog, stond een toren. Van de stadsmuur en de toren werd 21 strekkende meter vrijgelegd en met behulp van een bouwhistoricus werd de constructie vastgelegd.

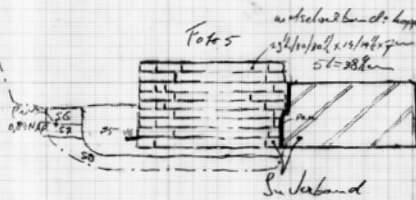
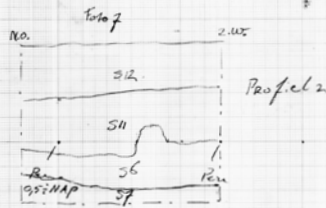
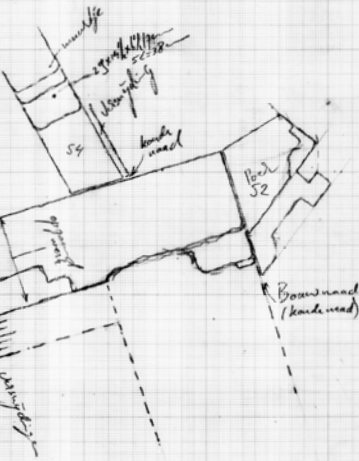
“Door archeologisch onderzoek kon in een vroeg stadium na worden gedacht over het fysiek behouden van de resten. In goed overleg met Van Wijnen/ Epicurus werd het palenplan aangepast, zodat deze buiten de toren en stadsmuur vielen. Onder de huizen bevindt zich dus nog een voornaam deel van de laatmiddeleeuwse stadsverdediging.”

Van de toren is alleen de achterkant bewaard gebleven. Daardoor kon de oorspronkelijke vorm niet worden achterhaald. Zeer waarschijnlijk had de toren een D-vorm of de vorm van een hoefijzer. De voorzijde van de toren is vermoedelijk gesloopt in de late 16e eeuw. Toen werden namelijk de nieuwe vestingwerken rondom Gorinchem aangelegd.

Verder kon vastgesteld worden dat de stadsmuur in meerdere fasen was gebouwd. Van wanneer de stadsmuur en muurtoren dateren, kon niet precies worden bepaald. De formaten van de bakstenen en de relatieve ouderdom geven de indruk dat de verdedigingswerken in dit deel van de stad uit de (vroeg) 14e eeuw stammen, nog voor het verkrijgen van stadsrechten in 1382.

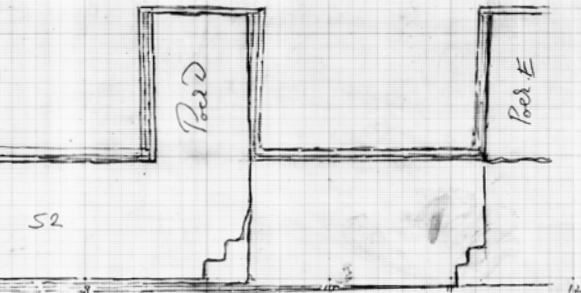
2

Dorswand: A-A.

- 51) Sinterklaas k. 4 Dga-ga gesticht H. 10000 fragmenten
- 52) Lo k33 gijz. H. 10000 gesticht CSEU
- 53) Lo k34 (omlijsting) BaGa-ga gesticht H. 10000
- 54) Lo k33 BaGa-ga gesticht H. 10000
- 55) k33 lakt gijz. BaA CSEU Lo
- 56) k33 gesticht BaA CSEU F. 10000

Hogtematen dig. taal ingetekend

1:20	HH	Geometrie	47.25.36
Bijlage 1: 1:20		Geometrie	47.25.36
5-2-2.4.5		Geometrie	47.25.36
A. A. 1:2.0		Geometrie	47.25.36

HET BAGIJNHOF EN HET KLOOSTER

In een vroege stadsbeschrijving uit de 17e eeuw van Gorinchem stond dat aan de Haarstraat een begijnhof lag. De stadsbeschrijver Cornelis van Zomeren voegde daar in 1755 aan toe dat hij een handgeschreven boekje had van een in Gorinchem woonachtige begijn. Dat was een ongehuwde vrouw of weduwe.

In diezelfde stadsbeschrijving tekende Van Zomeren op dat in een geheel oud handschrift het volgende stond vermeld: *'In dit Bagyne-hoff ook hebben gewoond, eenige Nonnen van St. Augustinus order, Magdalena Zusters genaamd, en ware opgeslote Nonnen, dit vinde ik nergens anders vermeld.'*

Mogelijk wordt hiermee bedoeld dat uit het Bagijnhof een klooster is voortgekomen, die werd bewoond door Magdalena-zusters en volgens de regels van de kerkvader St. Augustinus leefden. Een andere mogelijkheid is dat er een Bagijnenhof én een klooster tussen de Haarstraat, Katerstraat, Bagijnenwalstraat en Lindeboom lag.

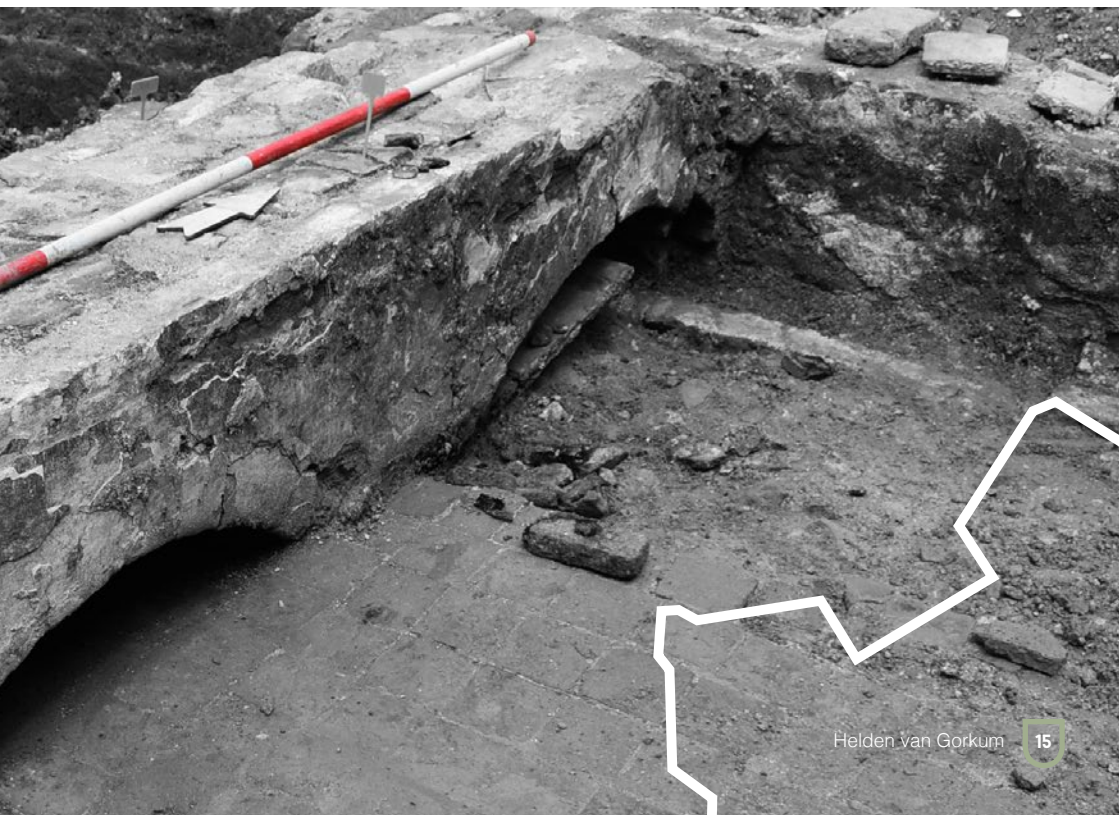
ALDUS VAN DER DONK

Wanneer het klooster is gesticht, komt uit de historische bronnen niet duidelijk naar voren. Geboren en getogen Gorcumer, Van der Donk (1949), suggereert dat dit ergens na het vertrek is van de weduwe Else van het Bagijnhof in 1401. Zij verliet het Bagijnhof wegens het gebrek aan strenge regels. Op 10 november 1475 wordt in een akte beschreven dat *'de zusteren Sincte Nyclaes en Sincte Maria Magdalena in de Haarstraat, een huis en erf in de Molenstraat bezaten'*. In de periode tussen 1401-1475 zou het klooster gesticht moeten zijn.

Het klooster bevond zich ten zuiden van de Bagijnenhofkerk, het voormalige Gasthuis aan de Haarstraat, die in 1401 was voltooid. In 1475 werd dus

al melding gemaakt van een klooster, waardoor Van der Donk het klooster dateerde tussen 1401 en 1475. Een andere historische bron meldde dat er in 1517 een brouwerij aan het klooster verbonden was, waarvan het bier in de stad werd verkocht.

In 1564 verkeerde het klooster in armoede. Aan koning Philips II werd toestemming gevraagd om goederen te verkopen, zodat aan de schulden en verschuldigde rente kon worden voldaan. Dit werd gegund, maar enkele jaren later werd het klooster tijdens de beeldenstorm geplunderd. Ook in 1572 werd het klooster nogmaals leeggeroofd. De zusters waren toen al gevlucht, waarna het aan het einde van de 16e eeuw werd ontmanteld.

TIJD OM OP ONDERZOEK TE GAAN

NAAR DE TASTBARE HISTORIE VAN HET BAGIJNHOF EN HET KLOOSTER

Door de archeologische opgraving werd duidelijk dat de meeste vrijgelegde funderingen van gebouwen onderdeel zijn van een 15e-eeuws kloostercomplex. Een uitzondering hierop zijn de in het zuidelijk deel aangetroffen resten van een 18e/19e-eeuwse woning.

Bij de opgraving zijn eerst de resten van deze woning opnieuw opgezocht en vrijwel volledig blootgelegd. De zuidelijke gevelfundering van de 18e/19e-eeuwse woning stond op een ouder muurwerk, waarvan op basis van de toegepaste bakstenen wordt vermoed dat deze ook bij het kloostercomplex hoorde. Helaas bleef de vondst van dit gebouw beperkt tot een enkele muurfundering.

Gaandeweg kwamen steeds meer laatmiddeleeuwse muren en vloeren tevoorschijn van aaneengesloten gebouwen. Het kloostercomplex kon uiteindelijk over een totale lengte van 35m

worden vrijgegraven. Het complex bleek uit ten minste twee gebouwen te bestaan die waarschijnlijk binnen een periode van 10 jaar na elkaar zijn gebouwd.

Het voorste gebouw aan de Lindeboom diende mogelijk als gemeenschappelijke ruimte die middels een haard verwarmd kon worden. In het gebouw daarachter bevonden zich werkruimtes, waar in aparte warme en natte keukens het voedsel werd bereid.

“Het formaat en de kleur van de baksteen zegt de archeologen veel over de tijd waarin iets gebouwd is.”

OVEN

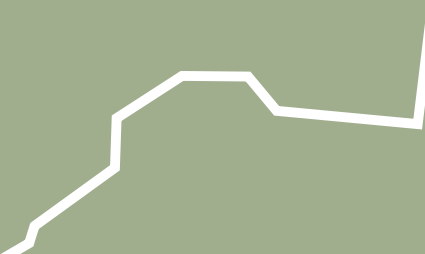
KEUKENBLOK

INGANG KEUKEN MET
LINKS HET AFVOERGAT

**“Na ruim 400 jaar
werd de geplaveide
binnenplaats met
waterput weer
zichtbaar”**

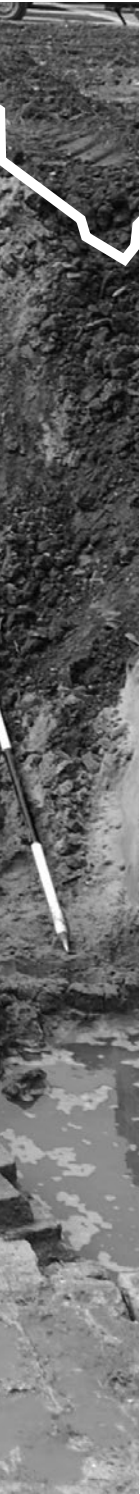

BINNENPLAATS MET WATERPUT

Opvallend aan het achterste gebouw was dat de zuidelijke zijgevel 10 cm dikker was. Hier hield men mogelijk bij de bouw rekening met een aanbouw. Te denken valt aan een kloostergang rondom de binnenplaats. Een duidelijk begrensde kloostergang werd tijdens het onderzoek niet aangetroffen. Wel bleek er nog een compleet met klinkers en natuursteen geplaveide binnenplaats aanwezig, die nu na ruim 400 jaar weer voor het eerst zichtbaar gemaakt werd. Op de binnenplaats stond een waterput van 1,30 meter breed.

**“Er is weinig van
deze begraafplaats
teruggevonden,
slechts enkele
botresten”**

WEINIG RESTEN VAN DE BEGRAAFPLAATS

Bij de bouw van De Lindeborg, het appartementencomplex naast Helden van Gorkum, werd een begraafplaats gevonden ten zuiden van het Gasthuis dat in de voormalige Bagijnhofkerk was gevestigd. De kerk werd na de alteratie in de 16e eeuw als gasthuis ingenomen. Ten tijde van de parochiekerk en het latere gebruik als gasthuis werden daar tot 1830 overledenen ter aarde besteld.

Waar de Helden van Gorkum komen, is zeer weinig van deze begraafplaats teruggevonden. In de geroerde bovengrond bevonden zich enkele menselijke botresten en uiteindelijk is slechts een graf aangetroffen. Het was vermoedelijk een vrouw en zij lag met haar gelaat naar het zuidoosten

gericht. Zodoende kon de overledene naar christelijk gebruik de wederopstanding van Jezus aanschouwen. Aardewerkscherven bij het graf wijzen erop dat de persoon tussen 1600 en 1830 moest zijn overleden. Alle menselijke botresten zijn geruimd en overgebracht naar het depot.

STANDERDMOLEN NEEMT PLAATS KLOOSTER IN

Al voor 1572, gedurende de eerste jaren van de Tachtigjarige Oorlog, hadden de Magdalena-zusters uit angst voor plunderingen en vervolging het klooster verlaten. In de periode daarna moet al snel het klooster grotendeels zijn afgebroken. Het latere pesthuis, dat op 17e-eeuwse kaarten staat afgebeeld, kon gevestigd zijn geweest in een overgebleven groot gebouw van het klooster.

BAKSTENEN KLOOSTER HERGEBRUIKT VOOR FUNDERING MOLEN

Omstreeks 1575 werd op de gesloopte resten van het kloostercomplex een standerdmolen geplaatst ter hoogte van de achtergevel van het voorste gebouw. De molen geeft ook aan dat het terrein verder vrij was van bebouwing.

De molen werd gebruikt om koren, mout en run (voor de leerlooierijen) te malen. Voor de molenfundering had men in een kruis losse bakstenen gestapeld. De bakstenen waren vermoedelijk afkomstig van de muren van de gesloopte kloostergebouwen. Van de houten standerdmolen zijn geen resten gevonden.

MOGELIJK HEBBEN DE MOLENBOUWERS OOK DE VESTINGWERKEN GEBOUWD

Een opvallend detail in het funderingswerk is het opstapelen van de bakstenen in een waaivorm. Deze metseltechniek kwam in de late 16e eeuw voor in vestingwerken om de inslag van kanonskogels te verdelen. Het geeft wellicht aan dat de personen die betrokken waren bij de aanleg van de nieuwe vestingwerken ook de aanleg van de molenfundering deden. In 1657 werd de molen afgebroken of raakte buiten werking.

**“Omstreeks 1575
werd op de gesloopte
resten van het
kloostercomplex
een standerdmolen
geplaatst”**

NIEUWE VESTING

GR_OTERE STAD ÉN RUIMTE V_OOR PR_ODUCTIE

In 1584 begon men met de aanleg van de vernieuwde vestingwerken, voorzien van hoge aarden wallen en vooruitstekende bolwerken en zeer brede stadsgrachten.

De modernisering was noodzakelijk door de krijgskundige ontwikkelingen tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Ook het feit dat Gorinchem als strategische plaats aan het front kwam te liggen, telde mee. De nieuwe vestinguitleg bood kansen om de stad te vergroten. De stadsmuur werd geslecht en de buiten de oude stadsmuur gelegen gracht werd gefaseerd gedempt. Aangenomen wordt dat rond de 17e, 18e eeuw op het aangeplempte land, tegen het bolwerk aan, een productieplaats voor wol en later leer kwam.

RESTANTEN VAN DE LEERLOOIERIJ

Tijdens het vooronderzoek werd een grote hoeveelheid stukgeslagen schedelfragmenten en hoornpitten van runderen aangetroffen. Deze botten zaten vaak nog aan de huid vast en werden tijdens het leerlooien van de huid verwijderd en klaarblijkelijk in de daarnaast gelegen gracht weggegooid. De gracht was beschoeid met een

bakstenen kademuur.

Tijdens de archeologische opgraving kwamen de archeologen meer te weten over de leerlooierij zelf. Van dit gebouw waren weinig resten in de ondergrond aanwezig. Hierdoor is geen informatie verkregen over de wijze waarop de huiden werd gelooid. Het verzamelde afval is dus het weinige tastbare dat aan deze productieplaats herinnert.

Colofon

Helden van Gorkum is een ontwikkeling
van De Grienden VOF, bestaande uit:

VAN WIJNEN

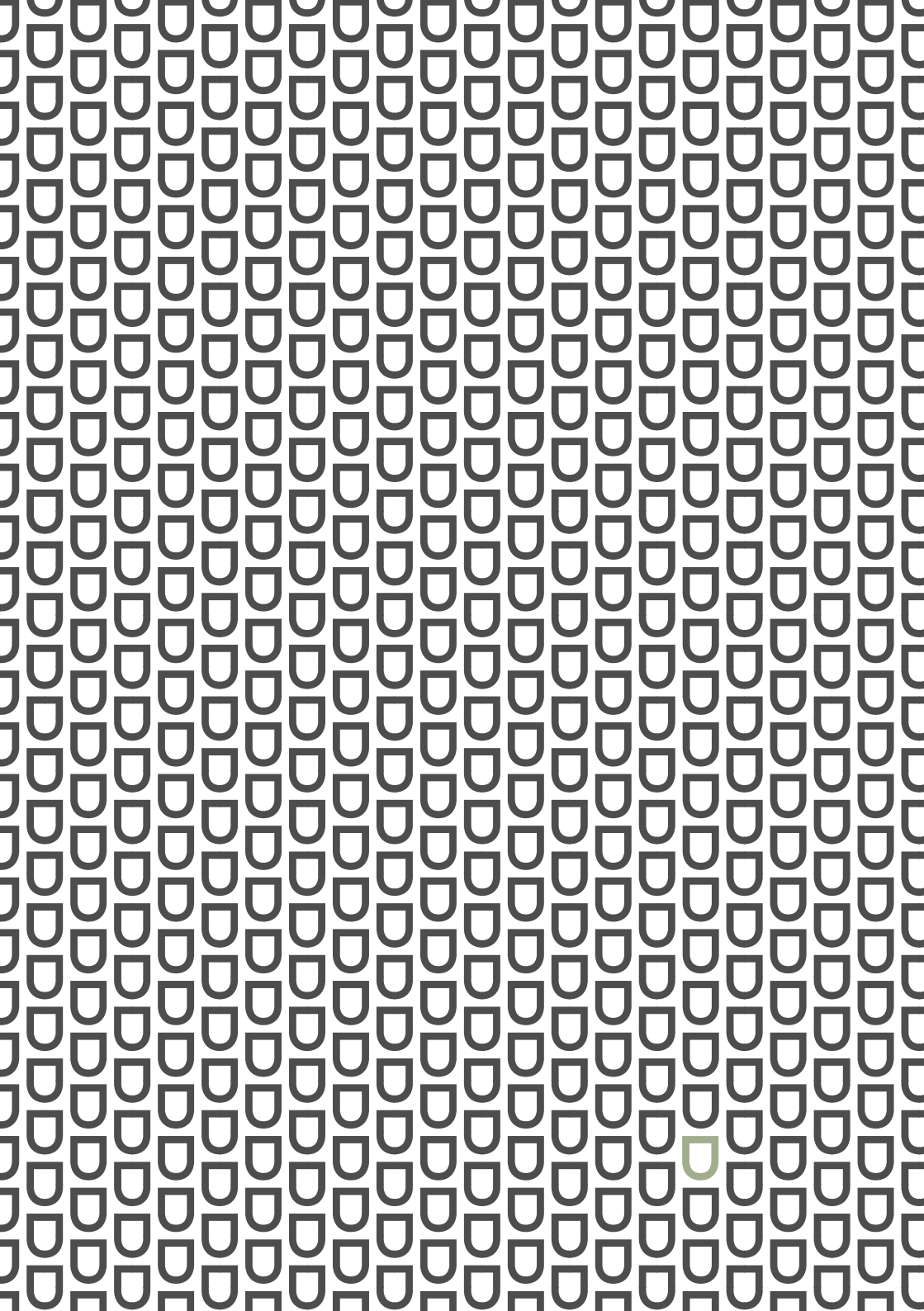
EPICURUS[®]
pure. real estate

De Grienden V.O.F.
Dorpsweg 7
74223 NA Hoornaar

Uitgave van De Grienden VOF
Onderzoek door K.T. Salomons, Hollandia archeologen Zaandijk/Rotterdam
Opmaak: Nuvasgoed
Tekst: sannaschrijft.nl

MEER INFORMATIE

Wil je meer weten over de archeologie in Gorinchem
kijk dan vooral op: www.archeologiegorinchem.com

TERUG

WON

V

JIJ BENT ONZE

HELDENVANGORKUM.NL

ARCHEOLOGIEGORINCHEM.COM